

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

КУМЕДА Тетяна Андріївна

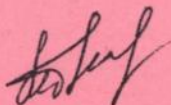
УДК 78.03(477)"19"(043.3)

**ОСОБИСТІТЬ КОМПОЗИТОРА
В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ХХ СТ.**

17.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

КИЇВ – 2006

Ш 310 + Ш 313 (-19к)

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00761931 (R)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури і туризму України, м. Київ

208

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор **Карпова Людмила Олександрівна**, Київський національний університет культури і мистецтв, професор кафедри теорії та історії культури

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор **Гльченко Олександр Олександрович**, Київський національний університет культури і мистецтв, професор кафедри фольклористики, народного пісенного та інструментального виконавства

кандидат мистецтвознавства **Солов'яненко Анатолій Анатолійович**, ДП "Мистецтво України", генеральний директор – художній керівник

Провідна установа: Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури і туризму України

Захист відбудеться 24 листопада 2006 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 209)

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36)

Автореферат розісланий «21» листопада 2006 р.

В. о. вченого секретаря спеціалізованої вченої ради

Деменко Б.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У всі часи проблема людини, формування її особистості хвилювала мислителів, які намагалися зрозуміти внутрішню організацію людської істоти, мотиви її діяльності, моральні аспекти її поведінки. І це цілком зрозуміло, оскільки за пізнанням природного і соціального світу завжди стоїть проблема буття самої людини. Інтерес до особистості в нашому суспільстві постійно зростає, зростає і важливість теоретичного вивчення особистості у всіх аспектах її буття і діяльності. Підвищується увага до цієї проблеми і в дослідженнях культури, літератури, мистецтва. Разом з тим, особистісне начало все активніше проявляється у самому мистецтві.

Прогресивні суспільні рухи різних історичних епох завжди знаходили відображення у творчості композиторської еліти усіх країн та народів. Тому винятково важливим є дослідження внутрішнього світу автора музичного твору, його особистості, здатності до творчого самовираження, небайдужості до вузлових процесів та подій життєдіяльності суспільства. Не зменшуючи роль інших композиторів, у дисертації досліджуються особистості таких видатних українських композиторів, як К.Стеценко, М.Леонтович, С.Людкевич, Л.Ревуцький, Б.Лятошинський, М.Скорик, В.Губаренко, Л.Дичко, які суттєво вплинули на перебіг культурних процесів в Україні.

Проблема реалізації особистості митця в його творах має теоретичну і практичну цінність. Від знання того, як і в якій мірі особистість митця розкривається в його професійній діяльності, яким є співвідношення об'єктивного й суб'єктивного начал у художньому творі, залежить об'єктивність оцінки цілих художніх напрямків, репрезентантів, яких іноді несправедливо звинувачують у суб'єктивізмі.

Персональний обшир композиторської діяльності в Україні другої половини ХХ ст. (мистецький набуток С.Людкевича, Л.Ревуцького, Б.Лятошинського, К.Данькевича, Ю.Мейтуса, В.Губаренка та ін.) різноаспектно досліджували М.Гордійчук, А.Завальнюк, О.Зінкевич, Л.Кияновська, М.Копиця, С.Лісецький, Л.Пархоменко та ін. Проте слід зазначити, що проблема особистості композитора в цілому в історії української культури, й ХХ ст., зокрема, ще не стала об'єктом спеціального комплексного наукового дослідження. Здоланню цієї прогалини до певної міри сприятиме дане культурологічне дисертаційне дослідження.

Зв'язок дослідження з науковими програмами. Дисертація виконана у відповідності з державними комплексними програмами Міністерства культури і мистецтв України: "Державною програмою розвитку культури на період до 2007 року", затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2003 року

№1235; “Програмою розвитку музейної справи на період до 2005 року”, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.2002 року №442, а також згідно з планом наукових досліджень кафедри теорії та історії культури Київського національного університету культури і мистецтв “Художні процеси в суверенній Україні”.

Мета дослідження полягає в тому, щоб, спираючись на опрацьовані літературні наукові джерела та архівні матеріали, проаналізувати й узагальнено окреслити феномен особистості композитора у розвитку музичної культури України ХХ ст.

Досягнення означеної мети передбачає вирішення таких завдань:

- виявити підходи до наукової розробки даної проблеми;
- уточнити понятійно-категоріальний апарат дослідження;
- окреслити історико-культурологічні чинники розвитку української композиторської творчості;
- визначити місце особистості композитора в музичній культурі першої половини ХХ століття;
- проаналізувати особливості особистісно забарвленої творчості українських композиторів другої половини ХХ ст.

Об’єкт дослідження: українська музична культура ХХ століття.

Предмет дослідження: творча особистість композитора в історії української музичної культури ХХ століття.

Хронологічні межі. В дисертації досліджується особистість композитора в історії музичної культури протягом ХХ століття, адже саме цей період позначився новими тенденціями розвитку музичної культури: відкривається широкі можливості особистої самореалізації композиторів, відбувалося критичне осмислення мистецького досвіду з огляду на реалії сучасного суспільного життя. Унаслідок спостерігається поява новітніх напрямків у музичному мистецтві, що, безумовно, позначиться на подальшому розвитку духовної культури українського народу, у тому числі й на становленні нової генерації професійних композиторів.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

- на основі опрацювання значної кількості наукових джерел з позицій сучасної методології уперше в українській науці здійснено історико-культурологічне дослідження особистості композитора в історії української музичної культури ХХ ст.;
- визначено підходи до дослідження проблеми, як от: контекстний підхід, розроблений на ґрунті теоретичних концепцій Ю.Лотмана і М.Бахтіна; культурологічний підхід, впроваджуваний В.Медушевським та Ю.Чеканом; соціокультурний

підхід, задіяний у працях Б.Ананьєва, І.Кона та О.Леонт'єва; ціннісний підхід М.Арановського, Є.Басіна, М.Лохтіної та ін.;

- встановлено причинно-наслідковий зв'язок між конкретно-історичними умовами розвитку суспільства й унікальністю особистості композитора;
- виявлено тенденції об'єктивації особистості композиторів в різні періоди розвитку української музичної культури ХХ ст., зокрема, періоду „фольклорної” та „нової стилістичної” хвиль.

Теоретико-методологічна база дисертації визначається сучасною методологією соціально-гуманітарного пізнання. Вона спирається на принципи історизму, об'єктивності й науковості. Застосовувалися проблемно-хронологічний, конкретно-історичний, історико-порівняльний, історико-генетичний, аналітичний та описовий методи.

Джерельна база дисертаційної роботи:

- праці, що містять інформацію загальноісторичного характеру стосовно предмета дослідження (праці Д.Антоновича, О.Ольховського, Л.Кияновської, В.Рожка, М.Гордійчука, Д.Ревуцького);
- філософські праці, що дають можливість теоретично усвідомити своєрідність особистості композитора (Ж.П.Сартр, А.Камю, Е.Фромм, Е.Муньє, М.Каган, А.Коган, А.Муха, Г.Циплін);
- праці із загальних проблем психології індивідуальності та особистості, психології художньої творчості, специфіки функцій мистецтва, морально-естетичної позиції митця (Б.Ананьєв, А.Бодалєв, О.Леонт'єв, В.Тугарінов);
- мистецтвознавчі джерела, що характеризують особистість композитора (Н.Колесник, М.Арановський, Є.Басін, Н.Кривда, М.Лохтіна, К.Шудря);
- мемуарна література, присвячена музичній творчості та специфіці творчого процесу у музичній культурі (В.Косенко, Б.Лятошинський).

Науково-практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його основні положення, висновки, фактичний матеріал можуть бути використані у подальшій розробці обраної теми, при написанні наукових праць з історії української музичної культури, при викладанні відповідних курсів у вищих навчальних закладах. Висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані при розробці національних програм у галузі музичної культури.

Апробація результатів наукового дослідження. Основні положення та результати дослідження викладені автором у вигляді доповідей та повідомлень на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях “Дні науки” Київського національного університету культури і мистецтв (Київ, 2003, 2004, 2005 рр.), “Художня освіта і суспільство ХХІ століття: духовні, культурологічні,

мистецькі виміри” (Київ, 2004), “Науковий потенціал світу” (Дніпропетровськ, 2004). Крім того вони обговорювались на засіданнях і семінарах кафедри теорії та історії культури Київського національного університету культури і мистецтв.

Публікації. Здобуті автором наукові результати відображено у 8 наукових одноосібних публікаціях, в тому числі 6 - у фахових виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена метою й завданнями дослідження. Дисертація складається з вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 167 сторінок, у тому числі: список використаних джерел (198 найменувань) – 14 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, наведено дані про зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, сформульовано мету і завдання, визначено його об'єкт, предмет і хронологічні межі. З'ясовано методи дослідницької роботи, розкрито наукову новизну і практичне значення роботи, охарактеризовано джерельну базу, подано відомості про апробацію результатів наукового дослідження та публікації.

Перший розділ – **“Теоретико-методологічні засади дослідження”** – присвячено огляду літератури з теми, аналізу наукових концепцій, думок з проблеми, окресленню категоріального апарату дослідження, розкриттю історико-культурологічних чинників композиторської творчості досліджуваного періоду.

У підрозділі 1.1. – **“Історіографія проблеми”** – відзначається, що феномен особистості привертав до себе увагу дослідників різних наукових напрямів, зокрема, істориків, мистецтвознавців, психологів, соціологів, філософів, що пояснюється межевою проблематикою предмета наукового дослідження. Простежується динаміка поглядів на феномен особистості впродовж усього культурно-історичного розвитку (з античності до ХХ століття), аналізується трактування особистості представниками зарубіжної філософської думки (Е.Фромм, Е.Муньє, А.Бергсон), а також вітчизняних дослідників (В.Винниченко, Д.Чижевський, О.Донченко, Ю. Романенко).

Проте, робіт, спеціально призначених теоретичному вивченню особистості митця, зокрема, українського композитора, в історії музичної культури України ХХ століття все ще дуже мало, до того ж у них висвітлювались лише деякі аспекти проблеми або аналізувались прояви особистості митця тільки в одному-двох видах мистецтва.

Розвиток творчої індивідуальності відбувається в органічному зв'язку з формуванням особистості в цілому. Тому винятково важливим є з'ясування

структури особистості творця, її потреб, нахилів, інтересів, переконань, вольових, емоційних та інтелектуальних особливостей. Дисертант приймає до уваги широкий спектр індивідуальних якостей особистості, які відіграють важливу роль у з'ясуванні психологічних механізмів творчості. Закономірною при цьому є опора на досягнення вчених у дослідженні специфіки творчої особистості в різних сферах її реалізації.

Серед праць, що так чи інакше торкаються проблеми особистості композитора, слід відмітити наступні:

По-перше, це роботи, в яких досліджуються специфічні якості творчої особистості в різних сферах її прояву ("Литература Англии. XX век", К., 1987; "Художественное творчество. Вопросы комплексного изучения", Л., 1982; "Проблемы музыкального романтизма", Л., 1987; Коган А.Б. "Світосгляд. Талант. Художня творчість", К., 1981; Мейлах Б. "Талант писателя и процессы творчества", Л., 1969; "Художественный тип человека. Комплексные исследования", М., 1994; Муха А.І. "Процесс композиторского творчества", К., 1979; Ципін Г.М. "Музыкант и его работа", М., 1988). Загалом ці наукові розвідки наголошують на необхідності вивчення композиторської особистості у всій її цілісності, констатуючи недостатню увагу вчених до її психофізіологічних та психологічних аспектів, характеризують особистість митця як творчого суб'єкта. Особливо наголошується на провідних якісних рисах останнього: високому професіоналізмові, психологізмові, новаторстві, гуманності й принциповості.

По-друге, це роботи, присвячені розкриттю втілення особистості у мистецтві ("Проблема автора" Бахтіна М.М., "У творчій лабораторії митця" Л.Т. Левчук, "Человек в искусстве" В.І. Самохваловой, "Личностные факторы становления эстетического отношения" Колесника М.І, "Культура і особистість" Могильного А.П.), і, зокрема, у музичному мистецтві ("Художня уява як засіб самореалізації митця" І.В.Живоглядовой, "Сознательное и бессознательное в творческом процессе композитора" Арановського М., "Творческая личность художника" Басіна Є.Я., "Самореализация личности художника в творческом процессе" Кривди Н.Ю., "Личность художника и ее проявление в произведениях искусства" Лохтіна М.П., "Художественная деятельность: проблема субъекта и объективной детерминации", "Эстетичний ідеал митця" Шудрі К.П.), в яких розкривається місце і роль людини у світі культури як творця культурних цінностей та споживача феноменів культури, характеризується творча діяльність як спосіб самореалізації особистості, підкреслюється, що індивідуально забарвлене ставлення до світу сприяє формуванню філософських засад художньої творчості.

По-третє, це дослідження з історії української музичної культури, в яких автори зосереджують увагу на індивідуальних особливостях композиторів. Це праці Л. Архімовича “Б.М.Лятошинський”; І.Белзи “О музыкантах XX века”; А. Завальнюка “Микола Леонтович. Дослідження, документи, листи”; С.Лісецького “Лев Миколайович Ревуцький”; “Борис Николаевич Лятошинский”; “Музичний світ Бориса Лятошинського”; “Творчість С.Людкевича” та інші.

По-четверте, це мемуари, спогади і епістолярна спадщина видатних діячів культури (Косенко В.С. “Спогади. Листи”, К., 1975; Лятошинский Б.Н. “Воспоминания. Письма. Материалы”, К., 1985 – 1986 та ін.).

Розкриття особистості композитора за допомогою мемуарно-документальних свідчень, й, передусім, через найголовніший документ соціокультурної діяльності – його музику – вже досить апробований дослідниками шлях. Саме засобами музики можливо простежити вузлові моменти професійної кар’єри митця. Слід однак зауважити, що зворотна проекція особистості на музику, й передусім, на музичну мову – ще у достатній мірі не реалізована.

Останнім часом у вітчизняній музикознавчій науці посилюється джерелознавчий напрямок досліджень. Віддаючи належне в теоретичному осмисленні проблеми, ми не вважаємо її вичерпною. Не буде перебільшенням констатувати відсутність окремих досліджень з проблеми унікальності особистості композитора в музичній культурі саме в історико-мистецтвознавчому аспекті.

У підрозділі 1.2. – **“Категоріальний апарат наукового дослідження творчої особистості”** – з метою уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження, аналізуються поняття “індивід”, “індивідуальність”, “особистість”, “творчість”, “творча особистість”, „особистість композитора”. Слово “особистість” (франц. *personne*, англ. *personality*) означає конкретну людину в аспекті її суспільних проявів та досягнень. Уся ця родина слів походить від латинського слова етруського походження, що спочатку у Стародавній Греції означало “маска”, “личина”, яку “знімають” з людини і яка її репрезентує як індивіда. У римлян термін “особистість” вживався не інакше, ніж у контексті певної соціальної ролі – особистості батька, царя тощо. Слово *personnel* (від латинського *personalis*), що початково вживалося лише як граматичний термін, у XV столітті почало означати “особистий”. У французькій мові слово “особистість” (*personnalité*) з’явилося в епоху Відродження, але до XVIII століття вживалося в окремих випадках. Особистість – це характеристика людини з точки зору її участі в суспільному житті і значимості ролі, яку вона відіграє в цьому житті. Особистість утворюється у своїй неповторності, самобутності з тих особливостей, дій та поведінки, які притаманні всім іншим. Але в силу обставин ці особливості

утворюються у своєрідному сполученні, яке надає особистості її персональне обличчя. Окрема людська особистість має цілком певні морально-етичні установки, індивідуальні характеристики емоційної сфери, своєрідні стереотипи бачення світу, усталені навички дії за певних обставин.

Слово “індивідуальність” складається з основи латинського дієслова *divido* („розділяю”) і заперечного префікса *in-* й етимологізується, таким чином, як “не-роздільність”, тобто ядро, що не піддається подальшому поділу, залишається після всіх зовнішніх маніфестацій і характеризує людину в її неповторній сутності. В перекладі з французької “індивідуальність” (*individualite*) означає самотність, суверенність людини.

На думку автора, розмаїття проявів особистості передбачає відповідну конкретизацію термінологічного апарату, особливо з огляду на проблематику даної роботи. В останній обрано за пріоритетний передусім філософський підхід дослідження особистості, що передбачає розгляд її як вищого рівня індивідуальності. Однак слід враховувати, що це досягається на певному етапі розвитку людського індивіда шляхом формування неповторної, властивої тільки йому системної єдності біологічних і соціальних рис. Таким чином, розвиток особистісного начала в індивіді нерозривно пов'язаний з його творчим потенціалом і можливостями його реалізації. Відповідно особистість розглядається в динамічній взаємодії з оточуючими, у процесі неперервної самоактуалізації.

Варто зазначити, що творчість є природною конструктивною діяльністю людини, способом реалізації її здібностей, реакцією на потребу у новому способі існування, здатність створювати щось нове, невідоме раніше. Культурологія вивчає творчість переважно у контексті продукування матеріальних і духовних цінностей, а також конкретно-історичних обставин їх створення. Тут творчість виступає як свідома, цілеспрямована продуктивна діяльність зі створення якісно нових матеріальних та духовних цінностей, що мають суспільно-історичну об'єктивно зумовлену, актуалізовану значущість.

Музична творчість глибоко особистісна, містить у собі безліч культурних інваріантів, здатних зробити її значущою й доступною для розуміння іншими людьми, виводячи на інтерсуб'єктивний рівень. В якості суб'єкта культури композитор повинен бути сформованим передусім як особистість, яка володіє високим ступенем самопізнання, розвинутою індивідуальністю, установкою на творче розв'язання світоглядних конфліктів.

Чим яскравішою є ця індивідуальність, тим неповторнішим стає творчий почерк майстра, своєріднішими - його стиль та колорит. Творча особистість композитора за будь-яких обставин залишається самістю, й лише завдяки цій

якості вона здатна піднятися над буденними обставинами буття до справжніх вершин майстерності, створити шедеври такої сили і значущості, які залишаться неперевершеним взірцем для наступних поколінь.

З огляду на це оригінальне сприйняття і відтворення у неповторно єдиній системі художніх образів глибинних пластів культурної дійсності, провідних тенденцій часу становить специфіку творчої індивідуальності митця. Роль творчої індивідуальності в художньому розвитку визначається не просто її своєрідністю, винятковістю, взятими в іманентній сутності, а всебічністю її життєвих і художніх зв'язків. Стосовно композиторства вона позначається на виборі музичної тематики, фаховій організації матеріалу, застосовуваних жанрових і стильових прийомах, виробленні мистецької концепції.

Стиль як мистецька категорія залежить, з одного боку, від світовідношення митця, а з іншого, – від внутрішньої орієнтації на слухача, оскільки музичний твір адресується певному типу особистості. На формі твору музичного мистецтва істотно позначаються особистісні фактори, що мають відношення до його автора. Вони не вичерпуються його змістом, а безпосередньо відображуються у процесі розгортання матеріалу. І це обумовлено не лише тим, що зміст і форма діалектично взаємопов'язані, але і тим, що форма в мистецтві несе в собі риси індивідуального стилю композитора.

Велике значення для композитора має самовираження, зазначає автор, воно є самоцінним і, в принципі, самодостатнім, безвідносно від ставлення до його творчості з боку сучасного йому суспільства. Останнє визнає цінність самовираження митця за умови задоволення нею ідеологічних, моральних, естетичних запитів та потреб певної соціальної групи або держави в цілому. Що ж стосується індивідуальної творчості композитора, то він отримує найповніше задоволення від свідомості своєї могутності над стихією звуків та форм, від своєї професійної майстерності.

У підрозділі 1.3. – **“Історико-культурологічні чинники української композиторської творчості”** – аналізується чинники розвитку української музичної культури і композиторської творчості ХХ ст.

У дисертації зазначається, що активізація громадського життя на початку ХХ століття, розвиток різних видів національного мистецтва не могли не впливати на композиторську творчість. Перед композиторами постали складні завдання, пов'язані із втіленням нового змісту, з необхідністю відобразити динамізм епохи, знайти такі засоби виразності, які б краще, ніж традиційні, відповідали логіці історичного розвитку. Важливою тенденцією в розвитку української музики став стрімкий процес її професіоналізації.

Відзначаючи безумовні зрушення в українському музично-творчому процесі, автор відмічає ряд негативних тенденцій, що гальмували мистецький розвиток. “Провінційне” становище української культури, спричинене довгочасним соціальним і національним гнобленням, наявність у ній елементів консерватизму позначились на схильності до фетишизації традиційних форм, епігонства, рецидивів низькопробного дилетантизму. Але провідні діячі української музики намагалися протистояти зазначеним негативним явищам: магістральний шлях цього мистецтва визначили твори, засновані на принципах реалізму й народності, високого професіоналізму.

Наприкінці 20-х років у музичному житті України відбулася радикальна переоцінка цінностей, пов’язана з коренізацією політичного курсу на авторитаризм й жорсткою централізацією усіх сфер суспільного життя. Під впливом бюрократизації культурного процесу різні сфери музичної діяльності обтяжувались дріб’язковими регламентаціями згори, поступово позбавляючись ознак національного й індивідуального самовиявлення. У 30-х рр. діяла система жорсткої регламентації музичної творчості. Практикувалися заборонні методи у сфері управління культурою, й як наслідок, заперечувався самий дух новаторських пошуків. Домінували прямолінійність і схематизм в оцінках художніх явищ, спрощене трактування національних традицій та світової мистецької спадщини. Від радянських композиторів вимагалось виконання пропагандистських функцій. Музика повинна була оспівувати звершення радянського народу і партії, їхню політичну і моральну єдність.

Композиторський доробок доби Великої Вітчизняної війни характеризується посиленням інтересом до сюжетів і тем, пов’язаних з боротьбою українського народу за свободу і незалежність Вітчизни, за звільнення людства від фашизму. У перші повоєнні роки творча активність митців при зверненні до сучасних тем часто спрямовувалася офіційною політикою в русло псевдопатріотичної помпезності й декларативності. Методом заборон і цензурних утисків гальмувалися новаторство й вільне змагання різних стилєвих течій в мистецтві. Антидемократичні принципи критики нав’язувалися у процесі широкого обговорення музичної творчості в контексті сумнозвісної постанови ЦК ВКП(б) від 10 лютого 1948 року про оперу “Велика дружба” В.Мураделі та аналогічної постанови ЦК Компартії України від 28 травня цього ж року.

Загалом перша половина ХХ століття характеризується тим, що творчості українських композиторів торкнулися нові стилістичні віяння, властиві світовому музичному мистецтву цього ж періоду, що вплинуло на збагачення композиторської техніки та засобів виразності. Домінуюче місце в творчості українських

композиторів займала вокальна, передусім хорова музика. Вона збагатилася рядом масштабних композицій, репрезентована розмаїтими жанровими й драматургічними формами.

60-80-ті роки минулого століття в культурному розвитку України позначились стильовим оновленням композиторської творчості, активізацією концертно-виконавської діяльності й науково-дослідної роботи на ниві історії вітчизняної музики, критичним осмисленням досягнень світової музичної культури. “Нова фольклорна хвиля” у творах М.Скорика, Л.Дичко, Л.Грабовського була зорієнтована на збереження етнографічної цілісності, залучення до композиторської діяльності фольклорних джерел, що досягається непрямим цитуванням звукового матеріалу з використанням цілого комплексу якостей, як то: тембрових характеристик, типу ритмічної пульсації, принципів формування мовних особливостей поетичного тексту.

Активізація мистецьких пошуків усіх творчих поколінь – не лише композиторської молоді, а й досвідчених майстрів української музики – стала характерною ознакою багатоманітного музичного життя незалежної України. Широчінь і багатожанровість пошуків у творчості композиторів промовисто засвідчують, що інтелектуально-філософський і духовно-емоційний потенціал української академічної музичної культури помітно збагатився. Автори усіх поколінь тяжіють до концепційно-вагомого вираження одвічних загальнолюдських мотивів пошуків добра, істини, високої духовності, єдності людини і Всесвіту через подолання дисгармонії у стосунках особистості з сучасним світом.

Розвиток української музики періоду незалежності автор тісно пов’язує з корінним, революційним переломом у політичному, економічному і соціальному житті нашої країни, її курсом на демократизацію, що стала передумовою перебудови і всього мистецького життя. Особливе значення на даному етапі відіграє спрямованість соціально-культурної політики на підняття духовного, естетичного виховання на якісно новий рівень.

Другий розділ – **“Тенденції об’єктивізації особистості композитора в українській музичній культурі ХХ ст.”** – присвячений аналізу особистості композитора в українській музичній культурі ХХ ст.

У підрозділі 2.1. – **“Особистість композитора періоду “фольклорної хвилі” (початок ХХ ст. – 50-ті роки)”** – досліджуючи особистість композитора, автор відзначає, що слід враховувати два фактори: перший – об’єктивний – пов’язаний з конкретною історичною епохою та її культурними особливостями; другий – суб’єктивний – позначений своєрідністю постаті композитора, його темпераментом, світосприйнянням, ставленням до життя, естетичними поглядами.

У дисертації розкривається суть індивідуального стилю митця, під яким слід розуміти єдність характерної для композитора ідейно-образної системи й відповідних їй засобів виразності. Ця єдність формується передусім під впливом самого життя, конкретно-історичних умов, в яких живе і творить митець, розкривається його самотній талант. Індивідуальний стиль являє собою результат свідомих пошуків композитором засобів втілення творчих задумів. Вивчаючи музику своїх попередників та сучасників, композитор не копіює її, а прагне сказати власне слово, знайти свій шлях у мистецтві. Художника на шляху пошуку скеровує не бажання за будь-яку ціну бути несхожим на інших, а прагнення відтворити запропоновані самим життям, але сприйняті крізь призму своєї індивідуальності, теми, ідеї й образи. У здійсненні творчого задуму вирішальну роль відіграють загальна художня культура митця, його обдарованість і талант.

Для української музичної культури даного періоду характерною була тенденція до національного самовизначення. Фольклорна хвиля, яка сприймалась поколінням зламу століть запорукою національного відродження, увібрала в себе всі напрямки художньої творчості. У музичній творчості популярними стали обробки народних пісень, в яких композитори зберігали лише фольклорний словесний текст, музику ж складала відповідно сучасному їм настрою. В цей період розкриваються творчі індивідуальності С.Людкевича, К.Стеценка, М.Леонтовича, Л. Ревуцького, Б. Лятошинського.

Досліджуючи творчі особистості К.Стеценка та М. Леонтовича, автор вказує на їх надзвичайну багатогранність, їх мистецька спадщина вміщує драматичні, глибоко ліричні, жартівливі та сумні образи. Залишаючись відданим класичним традиціям вітчизняної культури, К. Стеценко вносить у свою творчість багато нового, експериментального, співзвучного духовним пошукам ХХ ст. Композитор першим у вітчизняній музиці створив монодраму ("Іфігенія в Тавриді"), сприяв реалізації оригінальної ідеї М. Лисенка – створення дитячих опер. М. Леонтович у своїх стильових пошуках прагнув поєднання стереотипів багатоголової традиції українського гуртового народно-підголосного співу з елементами класичної поліфонії, створював майстерні хорові мініатюри. Історичне значення творчості К. Стеценка й М.Леонтовича полягає у розв'язанні однієї з тупикових в умовах царату проблем – виведення української музики за межу провінціалізму й позбавлення її вокальної однобічності.

С.Людкевич посів почесне місце серед тих представників пізнього романтизму в музиці, що будували свою творчу манеру, спираючись на народну фольклорну основу. Оригінальності його мистецькому стилеві надав

потужний потенціал карпатського, й передусім лемківського фольклору. Аналіз особистості С. Людкевича дає підстави стверджувати, що у його творчості загальнолюдські гуманістичні цінності органічно переплітаються з національними, ліричні почуття індивіда трансформуються у широкі філософські узагальнення з виразно окресленою громадянськістю. Найхарактернішим для творчої манери композитора є поєднання напруженого драматизму й задушевного ліризму. Це відчутно, зокрема, у творах героїчного плану, де ліричні образи є контрастними до основного настрою.

Він став одним з перших українських композиторів, що вступили на шлях високої професіоналізації музичної творчості, служіння мистецтву, яке виражало б думи і сподівання всього народу. Зрозумів, що в умовах важкої боротьби за соціальне й національне визволення митець не має права стояти осторонь громадського життя, замикатися у вузькому колі особистих переживань. Ця громадянська вимога знайшла відображення в багаторічній фаховій діяльності композитора.

Репрезентуючи фольклорний напрямок у музиці, Л.Ревуцький збагатив реалістичні традиції вітчизняної класики ХХ століття, започатковані П. Чайковським і М.Лисенком, М.Глінкою й М.Римським-Корсаковим, С.Рахманіновим і М.Леонтовичем. Особливої уваги заслуговують художні знахідки Ревуцького в синтезуванні народного і професіонального. Він збагатив українську музичну культуру своєрідною загальнонаціональною гармонією, дав зразки індивідуального стилістичного спрямування. “Обробки народних пісень” (1919) Л.Ревуцького засвідчили глибоке розуміння ним ладової природи пісні, уміння віднайти у мелодії характерну гармонію.

Якщо творча манера Л.Ревуцького втілилась у розкритті народної пісні, то особистість Б.Лятошинського виступає втіленням потужного інтелекту й аналітичності. Композитор завжди йшов у ногу зі своїм часом, гостро переживаючи його морально-психологічні проблеми. Головна тема його творів – людина в бурхливих колізіях сучасного світу з яскравою романтичною забарвленістю, психологізмом, напруженістю музики. Його творчість яскрава своїм колоритом, динамічною спрямованістю й образною виразністю. Українська музична культура першої половини буремного ХХ століття крізь призму творчості Б.Лятошинського продемонструвала творче “вростання” національно забарвленої індивідуальності митця в широкий художньо-естетичний контекст епохи.

У підрозділі 2.2. – **“Особистість композитора нової “стилістичної хвилі” в музичній культурі 60-90-х років ХХ ст.”** – окреслюються принципові зміни, що відбулись у проявах індивідуальних стилістичних особливостей українських композиторів.

Джерела, що стають чинниками стилеутворення протягом останньої третини століття XX ст., є надзвичайно різноманітними: індивідуальні композиторські стилі народжуються нині у ситуації тотального синтезу, що відбиває плюралістичний погляд митців на світ, є відтворенням у музиці різноманітних світоглядних діалогів, різних точок зору на життя. Світосприйняття сучасної людини передбачає своєрідну духовну поліфонію. У конкретних композиторських манерах; індивідуальних стилях це нерідко матеріалізується через поєднання у межах одного твору цілком несумісних на перший погляд інтонаційно-сміслових начал.

Серед митців, що репрезентують український духовний доробок цього періоду, однією з найяскравіших особистостей є Мирослав Скорик. Його творчість органічно вписалася у культурний контекст сучасності своєю парадоксальністю, апеляцією до технологій “розірваності свідомості”, фахової “неподібності” до самого себе. Початок його творчості правомірно вважати зачином формування не лише індивідуального світобачення майстра, а й потужного радикально-фольклорного руху, що природно вписався в історико-стильовий процес української музичної культури. Важливо додати, що процес цей розгортався у митця активно та свідомо, ґрунтуючись на основних засадах індивідуальної творчої манери М.Скорика, яка характеризується лаконічністю, драматургійною “компактністю”, ясністю форми, тяжінням до яскравих і контрастних барв оркестрування, фактурною об’ємністю, надзвичайно образним та семантично сконцентрованим тематизмом тощо. Індивідуальність митця реалізується також у майстерній кристалізації “генеральних ліній” його мінливого стилю.

Більшості творів В.Губаренка притаманні психологічна заостреність, підвищений емоційний тонус. Напружена композиція музичних подій відображає складну колізію взаємодії суспільного та індивідуального. Митець сміливо експериментує з усталеними жанрами, внаслідок чого виникли такі оригінальні феномени, як концерт-поема, опера-симфонія, опера-балет, опера-ораторія, симфонія-балет. Причому останні інтерпретуються як цілісні симфонізовані композиції. Уперше в українській музиці створюються симфоніста, флейтовий концерт, моноопера, камерна симфонія тощо.

Як його біографія, так і риси індивідуальності найповніше втілилися у його музичних текстах. Їх цілісність склала свого роду Метатекст творчості, підпорядкований певній структурі. Найбільш показовою для індивідуальності В. Губаренка є його робота з тематизмом. У процесі трансформацій тематичний матеріал починає функціонувати на зразок висхідних моделей, що визначають весь художній задум.

В галузі композиторської творчості немає настільки ж яскравої постаті жінки, як Леся Дичко, яка розвиває передусім хоровий жанр, дещо призабутий її сучасниками, - тобто саме той жанр, який є питомим для української духовної традиції. Психологічному портретові Л.Дичко властиві підкреслена емоційність, неспокійна вдача й раптова зміна настрою, мрійливість, фантазування (імпровізація казок та різних фантастичних історій). Тому в її творчості можна знайти найрізноманітніші образно-змістовні лінії хорової творчості, пов'язані з фольклором, з обрядами, з релігійними витоками, з поезією видатних українських митців, а також – ліричні, історико-епічні, героїчні, жартівливі. Своєрідність її стилю передусім визначається органічним поєднанням народних музичних джерел з сучасними формами художнього мислення, співіснуванням стихійної емоційності з мудрою раціональністю, тенденціями розвитку української музичної культури останньої третини ХХ століття.

Специфічною ознакою творчості Л.Дичко є також її екстравертність. З притаманним композиторці макрокосмізмом мислення здійснюється орієнтація свідомості назовні, спрямованість на природні та суспільні явища, за відповідного емоційного зображення. Лірика Л.Дичко характеризується щирою задушевністю. Її мелодика надзвичайно гнучка, розспівна, немовби ллється з самого серця. Кожна поспівка й інтонація є відзвуком живого, високоемоційного настрою.

У **Висновках** підсумовуються найважливіші результати роботи.

1. Серед напрямів дослідження проблеми можна виокремити культурологічний, або, як його інакше називають, контекстний підхід, зумовлений впливом теоретичних концепцій Ю.Лотмана і М.Бахтіна, В. Медушевського, Ю. Чекана; соціокультурний підхід, відображений у роботах Ананьєва Б.Г., Кона І.С., Леонтєєва О.М.; ціннісний підхід Арановського М., Басіна Є.Я., Лохтіної М.П. та ін. В дослідженнях з історії української музичної культури значне місце займає вивчення особистостей окремих митців. Це передусім праці Л.Архімовича, І. Белзи, О. Завальнюка, С. Лісецького та ін. Останнім часом у вітчизняній музикознавчій науці стає популярним джерелознавчий напрям досліджень. Водночас ґрунтовного узагальненого дослідження феномену особистості в українській музичній культурі ще не здійснено.

2. В якості суб'єкта культури людина інтерпретується як особистість і індивідуальність. У системі суб'єктно-об'єктних відносин людський фактор як предмет музичного мистецтва виявляється у двох формах: а) у формі особистості як самоцінності, коли музика виступає "продовженням" особистості; б) у формі олюдненої дійсності, покликаної надавати людині одухотворення, задовольняти її духовно-практичні потреби. У зв'язку з цим правомірно вважати музичну

творчість специфічним способом самореалізації особистості через опредмечування передусім внутрішнього змісту композитора, його неповторності та своєрідності.

3. До історико-культурологічних чинників розвитку української композиторської творчості ХХ століття слід віднести закономірності суспільно-політичного розвитку, а, отже, й соціальні замовлення в музиці (від масової пісні до оперних і інструментальних форм). Стрімкого темпу набрав процес професіоналізації композиторської та виконавської творчості, упроваджуваний удосконаленням мережі освітніх музичних закладів, динамізації концертної діяльності. Збагачується стилістично-жанрова палітра вітчизняної музики, ускладнюється композиторське письмо, висуваються мистецькі новаторські ідеї.

4. Відмітною тенденцією фахової діяльності композиторів є синтезування національних мистецьких традицій з новітніми досягненнями сучасної російської та західноєвропейської музики. Творча індивідуальність українських композиторів реалізується в пошуках нових форм і засобів вираження, у плідній трансформації народнопісенного матеріалу, збагаченні музичної мови, у тому числі шляхом впровадження прийомів ладового мислення.

5. Особистість композитора-репрезентанта “фольклорної хвилі” (початок ХХ ст. – 50-ті рр.) позначена тенденцією до національного самовизначення, прагненням участі в процесах державотворення, духовного відродження, всебічного розвитку свого народу. Відбулося “вростання” національно забарвленої особистості митця в художньо-естетичний контекст епохи. Історично ця тенденція виявилась у прискореному засвоєнні і синтезуванні духовного спадку Європи, зокрема, пізньоромантичного етапу її художньої культури, якого українська історія практично не знала.

6. Особистість музичної нової “стилістичної хвилі” позначена пошуковістю, новаторством, загостреним психологізмом та експресивністю, філософськими роздумами над смисложиттєвими питаннями. Це люди – екстраверти. Тому їх фахова діяльність позначена суперечливим переплетінням класичних традицій й перлин національного фольклору з новаторським пошуком, сміливим експериментом, здатністю приголомшити слухача екстравагантними фаховими рішеннями. Саме у цій сфері промовисто віддзеркалюється оригінальність мистецьких пошуків майстрів сучасної української музики. В той же час успішно розвиваються традиційні напрями камерної музики – лірико-драматичний, лірико-епічний та народно-жанровий.

7. Становлення творчої особистості композитора відбувалося під впливом розгалуженого комплексу соціокультурних чинників. Повній ідентифікації унікальної сукупності рис, характерних для творчої особистості композитора, сприяла здатність символізувати свій свідомий досвід. У творах українських

композиторів авторське “я” існувало в нерозривній єдності з усім сущим, їхні почуття асоціювалися з “почуттями людства”, “пам’яттю покоління”, а в неоромантичних творах домінує естетична опозиція: “я - навколишній світ”, причому ці стосунки ніколи не укладаються в “ліричного героя” гармонійно і легко.

Основні положення дисертації відображено в одноосібних публікаціях автора:

1. Кумеда Т.А. Постать Б.М. Лятошинського в історії української музичної культури // Наукові записки: 36. наук. статей НПУ ім. М.П.Драгоманова / Укл. П.В.Дмитренко, Л.Л.Макаренко. – К.: НПУ, 2003. – Вип.. LIV (54). – С.251 - 259.

2. Кумеда Т.А. Український індивідуалізм (історіографічний аспект проблеми) // Культура і мистецтво у сучасному світі: Наукові записки КНУКіМ. Вип. 5 / Київський національний університет культури і мистецтв. – К., 2004. – С. 34 – 41.

3. Кумеда Т.А. Дослідження творчої індивідуальності українських композиторів: історичний аспект проблеми // Наукові записки: 36. наук. статей НПУ ім. М.П.Драгоманова / Укл. П.В.Дмитренко, Л.Л.Макаренко. – К.: НПУ, 2005. – Вип. LIX (59). – С.206-214.

4. Кумеда Т.А. Особистість у композиторській творчості перших десятиліть ХХ століття // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 10. – Рівне: РДГУ, 2005. — С. 37 – 41.

5. Кумеда Т.А. Особливості композитора і стиль його творчості в музичній культурі (60 – 80-ті роки ХХ ст.) // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журнал. 3’2005. – К.: Міленіум, 2005. – С. 96 – 101.

6. Кумеда Т.А. Проблема особистості в музичній культурі: джерела, напрями дослідження // Аркадія: культурологічний та мистецтвознавчий журнал. №3 (9), 2005. – Одеса, 2005. – С. 49 – 52.

7. Кумеда Т.А. Вияв особистості у процесі музичної творчості // Матеріали Першої Міжнародної науково-практичної конференції “Науковий потенціал світу 2004”. Том. 36. Музика та життя. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. С. 25 – 27.

8. Кумеда Т.А. Музична освіта в Україні: проблеми і перспективи розвитку // Художня освіта і суспільство ХХІ століття: духовні, культурологічні, мистецькі виміри: 36. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 22 – 23 жовтня 2004 р. – К., 2004. – С.81 – 83.

АНОТАЦІЯ

КУМЕДА Т. А. Особистість композитора в українській музичній культурі ХХ ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.01 – теорія та історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2005.

В дисертації розглядається малодосліджена у вітчизняній науці проблема особистості композитора в історії української музичної культури ХХ століття. Аналізуються історико-культурологічні чинники розвитку української композиторської творчості, на прикладах творчих особистостей – українських композиторів К.Стеценка, М.Леонтовича, С.Людкевича, Л.Ревуцького, Б.Лятошинського, М.Скорика, В.Губаренка, Лесі Дичко – визначені тенденції об'єктивзації особистості композитора в музиці.

У дослідженні викладено найвідоміші і найпоширеніші теоретичні підходи до осмислення особистості композитора. З'ясовано домінуючі фактори, що мали вплив на формування унікальності особистості композитора.

Ключові слова: особистість, індивідуальність, творчість, творча особистість, особистість композитора, музична культура.

АННОТАЦИЯ

КУМЕДА Т.А. Личность композитора в украинской музыкальной культуре ХХ в. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.01 – теория и история культуры. – Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, 2005.

В диссертации рассматривается малоисследованная в отечественной науке проблема личности композитора в истории украинской музыкальной культуры ХХ века. Анализируются историко-культурологические предпосылки развития украинского композиторского творчества, на примерах творческих личностей – украинских композиторов К.Стеценко, М.Леонтовича, С.Людкевича, Л.Ревуцького, Б.Лятошинского, М.Скорика, В.Губаренко, Леси Дычко – определены тенденции объективации личности композитора в музыке.

В исследовании изложены наиболее известные и распространенные теоретические подходы к осмыслению личности композитора. Выявлены доминирующие факторы, которые имели влияние на формирование уникальности личности композитора.

ДНБ ім. В. Стефаника
АН України

Ключевые слова: личность, индивидуальность, творчество, творческая личность, личность композитора, музыкальная культура.

ANNOTATION

KUMEDA T.A. The personality of a composer in the Ukrainian musical culture of the XX century. – Manuscript.

Thesis on competing a scientific degree of the candidate of historical sciences, speciality 17.00.01 – Theory and History of Culture. - Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, 2005.

The little-studied in domestic science problem of personality of a composer in the history of Ukrainian musical culture of the XX century is viewed in the dissertation. In this work historic and culturological preconditions of development of Ukrainian composer creativity are also analyzed, and on examples of the creative persons – Ukrainian composers K. Stetsenko, M. Leontovich, C. Lyudkevich, L. Revutskij, B. Kyatoshinskij, M. Skoryk, V. Gubarenko, Lessya Dychko tendencies of the composer persons objectivation in music are determined.

In the research the most known and widespread theoretical approaches to understanding of personality of a composer are stated. Dominating factors which exerted influence on formation of uniqueness of personality of a composer are examined.

Among directions of epy research of the given problem it is possible to name the culturological, or contextual, approach, which caused by influence of the theoretical concepts of Yu. Lotman and M. Bakhtin etc; the sociocultural approach, which displayed in the works of B. Ananjev, I. Kon, O. Leontjev etc.; the value approach in the works of M. Aranovsrij, E. Bassin, M. Lokhtin etc. In researches on a history of the Ukrainian musical culture The study of the persons of the separate artists occupies the significant place. The are first of all the works of L. Arkhimovich, I. Belsa, O. Zaval'nuk, C. Lissetskij etc. The original sources' direction of researches becomes popular recently in the domestic musicological science. At the same time the generalized research of a phenomenon of the person in the Ukrainian musical culture yet is not carried out.

In the dissertation as the subject of culture the man is interpreted as the person and individuality. In the system of the subject and object relations the human factor as the subject of musical art comes to light in two forms: a) in the form of the person as self-values, when music acts by „continuation” of the person; б) in the form of the humanizing validity which called to give to the man the spirituality to satisfy his spiritual and practical needs. In this connection it is lawful to consider musical

creativity as a specific way of self-realization of the person through the representation in his works first of all of internal contents of the composer, his originality.

The author of dissertation carries the laws of political development to the historical and culturological factors of development of the Ukrainian composer's creativity of XXth century. At this moment the process of professionalization of composer's and masterly creativity which introduced by improvement of a network of educational musical establishments, dynamism of concert activity typed the prompt rate. The stylistic and genre palette of domestic music is enriched, the composer's notice becomes complicated, the art innovative ideas are put forward.

The person of the composer - representative „of the folklore wave” (beginning of XXth century - 50-th years) is designated by the tendency to national self-determination, aspiration to participate during creation of the state, spiritual revival, all-round development of the people. The entry of the national painted person of the artist in the art - aesthetic context of epoch has taken place.

The person musical of the new „stylistic wave” is characterized by searches, innovation, the aggravated psychologism and expressivity, philosophical meditations above questions of sense of life. All these people are extraverts. Therefore their professional activity is designated by an inconsistent interlacing of classical traditions and national folklore with innovative search, courageous experiment, ability to stun the hearer with the extravagant professional decisions. In this sphere the originality of art searches of the foremen of modern Ukrainian music is brightly reflected. At the same time the traditional directions of chamber music – lyric drama, lyric epics and folk genre successfully develop.

Keywords: personality, individuality, creativity, creative personality, the personality of a composer, musical culture.

482995

Ав.

АВ 69.684

Мист.

Мист